

Ismerkedjünk a 20–21. századi szláv nyelvekkel, népek, nemzetek sorsával és 12 Nobel-díjjal elismert irodalmukkal!

D. Molnár István

irodalom- és művészettörténész, ny. egyetemi tanár,
Debreceni Egyetem

Nyomárkay Istvánnak, a hazánkban egyetlen szlavista akadémikusnak a könyvéből (*Szláv szomszédaink*, Bp., 2013) idézek, hogy ne saját véleményemet erőltessem rá másokra: „(...) arról vajmi keveset tudunk, hogy szláv szomszédaink és közelebbi vagy távolabbi »európai rokonaink« – akikkel történelmünk folyamán nem mindig éltünk együtt a legteljesebb egyetértésben, s akiknek nyelvét is alig ismerjük – kik is valójában, milyen nyelveken beszélnek, mik kultúrájuk jellegzetes vonásai, miféle nemzettudattal rendelkeznek, milyen múltra tekintenek vissza, vagy mely területeken voltak kapcsolataink stb. Hiszen *közel vagyunk egymáshoz!*”

Elég a még viszonylag közeli múltba visszanézni, mert a 20. század kezdete óta is sokat változtak a szláv nyelvek, népek, nemzetek, államok.

Nehéz megmondani, hány szláv nyelv van, könnyebb volt a múlt század első két évtizedében megszámolni. Nyelvészek különbözőképpen vélekednek, némelyiküket csak nyelvváltozatnak, néhányat dialektusnak, nyelvjárásnak tartanak. Nyugatról kelet felé, majd onnan déli irányban, végül észak és nyugat felé célszerű haladnunk, mert így derülnek ki az egyes csoportok közötti átmenetek. Így magyarázható meg, mely szláv nyelvek alapján könnyebb megérteni másokat, szóban vagy írásban.

Abban nem csak a 20. század óta teljes az egyetértés, hogy a szláv nyelvek három csoportba sorolhatók: vannak *nyugati*, *keleti* és *délszláv* nyelvek. Nagy változások az 1990-es években történtek. Nyugati szláv nyelv ma a szorb, a cseh, a szlovák és a lengyel. Különösen a csehek és szlovákok értik jól egymást, de a lengyel sincs sokkal távolabb tőlük. A szorbok ősidők óta, mint etnikai kisebbség német földön, de mégsem ugyanabban az államban éltek. A volt NDK keleti részében, a szászországi Bautzen és a brandenburgi Cottbus környékén kb. 60, maximum 100 ezren. Egyesek megkülönböztetik a csehhez közelebbi alsó- és a lengyelhez közelítő felsőszorb nyelvet, mások csak két nyelvjárásról tudnak. Mindkettőre nagy hatással volt a német nyelv, ezért még a csehek és lengyelek sem könnyen kommunikálnak a szorbul beszélőkkel. Írásban már inkább. A lengyel esetében akadnak olyanok, akik nyilvántartják a sziléziait és a Balti-

tengerpart vidéki kasubot, a cseh nyelv esetében pedig a morvát. Mások szerint ezek csak dialektusok.

A nyugati szlávok latin betűkkel írnak, de használnak számos diakritikus, azaz mellékjelet is. Mindegy, hogy protestánsok vagy – túlnyomó többségük – római katolikus, mind keresztény gyökerekkel rendelkeznek.

A keleti szlávoknak keleti keresztény hagyományai vannak, ábécéjük cirill, kivéve néhány mellékjelet. A szlovák jó közvetítő nyelv, „szláv eszperantó” kelet felé, főleg a ruszin irányában. Ezt már a 20. század elején legalábbis önálló sodó nyelvjárásnak tekintették. Igaz, kevesen használták és használják, főleg kis településeken, falvakban, az ukrainai állami-politikai vezetés pedig nem ismeri el különállását. Az ukrán és a Szovjetunió széthullása, a „Nagy Okt. Szoc. Forr.” után több mint egy évszázaddal már belarusznak nevezett fehér orosz nyelv hidat képez a lengyel és az orosz között. A nyugati civilizáció szókincsét a lengyel közvetítette kelet felé, annál könnyebben, mivel évszázadokon át azonos államban, Lengyelországban, vagy amikor az 1795–1918 között nem létezett, egymás mellett, között éltek – de csak a 2. világháború végéig. A lengyeleknél elmaradt a nyelvújítás, ezért igen sok benne a latin, illetve a nemzetközi szó. Ez részben az ukránra-ruszinra és a belaruszra is vonatkozik.

Az orosz nyelv nyugati eredetű szórétege, aligha tévedünk, ha kimondjuk, a 18. századtól erős francia hatásnak is köszönhető. A keleti szlávoknak nincsenek komoly nehézségei, ha egymással kommunikálnak. A lengyel említett átmenet-jellege abból is adódik, hogy – már a 16. század végétől kezdve – létezett a főként ukránok és részben fehér oroszok lakta területen keleti katolikus, azaz görögkatolikus egyházág, illetve vallás. Az I. világháború végéig nagyrészt pravoszláv oroszok a szovjet birodalomban kénytelenek voltak eltávolodni egyházuktól. A következő világháborút követően a görögkatolikus egyházágot erőszakkal megszüntették, aki vallását akarta gyakorolni, annak a pravoszláv maradt. Alig néhány évvel a Szovjetunió feloszlása után hamarosan nemcsak az utóbbi, hanem a görög szertartású katolikus vallás is ismét milliók hite lett. Jelenleg már pátriárka áll az Ukrán Görögkatolikus Egyház élén, amelynek 11 ukrainai egyházmegyéje van, köztük a kijevei és a leMBERGI (régén lwówi, majd lvovi, most lvivi) érsekség, két lengyelországi, Kanadában öt, az USA-ban négy, közülük kettő érsekség, Braziliában, Argentínában és Ausztráliában pedig egy-egy püspökség. Az Európán kívüli orosz, ukrán és belarusz pravoszlávok arányáról nincs adatunk, de szintén sok egyházmegyeről (eparchiáról, sőt archieparchiáról, azaz érsekségről) és hívők millióiról van szó.

A pravoszlávok és görögkatolikusok szertartási nyelve részben a hívők számára könnyen érthető egyházi szláv. A *délszlávok* írásbelisége a legkorábbi, az egyesek szerint óbolgár eredetű óegyházi szláv nyelv, amely egy évezredes használata során közel került a keleti szlávok által beszélt nemzeti nyelvhez. Szintén *többségükben pravoszláv vallásúak és cirill betűkkel írnak* a bolgárok,

macedónok és szerbek, valamint a szerbvel ikertestvér, az 1990-es évek óta gyorsan önállóosodó bosnyák keresztények és montenegróiak, de használnak néhány latin betűt is. *A szintén délszláv horvátok és nagyrészt a szlovének viszont római katolikusok és latin betűket használnak, ahogy gyakran már a többi déli szlávok, a montenegróiak, részben a bosnyákok, sőt egyre gyakrabban a szerbek is.* Ne hagyjuk figyelmen kívül, hogy a nagyhatalmak által az 1. világháború végén összetákoltt Szerb-Horvát-Szlovén Királyság, a későbbi Jugoszlávia hivatalosan nem vett tudomást a macedónokról, mintha azok nyelve csak a bolgár változata lett volna. Tudjuk, hogy a múlt század végi nagy politikai átalakulásig hivatalosan szerb-horvát nyelv és ennek megfelelő szótárak léteztek a szlovén nyelven kívül. Szerbia számára még nem létezik a montenegrói nyelv sem. A szlovénekkal azért nehezebb szót váltanunk, mert, állami hovatartozásuk következtében, erősen hatott nyelvükre a német.

Tehát: kivéve a legnyugatibb szorbot (vagy szorbokat?), *ha valaki jól megtanul egy szláv nyelvet, viszonylag jól érti a többieket.* Legalábbis, ahogy mondani szokás, nem adják el egy másik csoport nyelvét beszélő államban. *Aki két csoport egy-egy nyelvét elsajátítja, a többi szláv nyelvű országban is elég könnyen kommunikál, az írott nyelvet pedig még jobban érti.*

A Cseh Köztársaságban és Lengyelországban csak az állami *nyelv hivatalos*. Szlovákiában, ahol legalább 20%-nyi nemzeti kisebbség él, köztük ruszinok is, legalább elvben, használhatják a maguk nyelvét. Belaruszban az orosz is hivatalos, mert, nem csak családi körben, több millióan beszélnek, úgy, ahogy Ukrajnában is, Oroszországban viszont egyedül az orosz. Ugyanígy van Bulgáriában és Macedóniában, de Szerbiában már, „meghatározott módon”, elfogadják a kisebbségi nyelvek használatát. Montenegróban és Bosznia-Hercegovinában a szerb, a bosnyák és a horvát egyaránt hivatalos, a Szerbia által el nem ismert Koszovóban csak a szerb, na és a nem szláv albán. A közelmúltbeli *nyelvi önállóosodás egyik előidézője a Nyugat-Balkánon egyre erősödő muszlim vallás.* Horvátországban, „bizonyos keretek között”, használható a szerb, illetve Szlovéniában a magyaron kívül az olasz is.

„*Nehezek-e a szláv nyelvek*” – teszi fel a kérdést Nyomárkay is. Fontos megállapítása: „A szláv nyelvek elsajátítási folyamatában a kezdet valóban nehéznek tűnik, de megfelelő ismeretek birtokában és gyakorlással a szó- és írásbeli kifejezőkészség viszonylag könnyen stabilizálódik, és fejleszthetővé válik”.

Mi teszi könnyebbé, a nálunk gyakori közvélekedés ellenére, e nyelveknek a tanulását? A szláv jövevényszavak, csakis a tőszavak, mint pl. a *molnár* vagy a délszláv közvetítésű *pap* szó, a származékszavak nélkül is, amilyenek az utóbbi esetében a papi, papol, papság nélkül a magyar szókincsnek jóval több, mint 9%-át teszik ki. Arányukat csupán a finnugor örökség szavainak százaléka haladja meg: 10,1, a törökből kölcsönzöttéké szűk 5, a német jövevényszavaiké közel 5 és fél %. Ráadásul a nap, mint nap használtak között van sok, különböző szláv

nyelvekből való szó. Pl.: *szerda, csütörtök, péntek, szombat, karácsony, kovács, takács, pálinka, szalma, széna, barack, cseresznye, dinnye, szilva, gomba*, olyan halnevek, mint a *balin, csuka, kárász, pisztráng*. Böven találunk szlávokra utaló településneveket, pl., *Ráckeve* (mert a *rác* szerbet vagy más balkánit jelentett), *Nógrád*, a *Sárospatakból* a *patak, Pest, Komárom, Visegrád, Göncruszka, Tótkomlós, Lengyeltóti, Csongrád* vagy *Pécs*. Ilyen a Balaton, a Tisza, a Kraszna és, tudomásunk szerint, még a Duna is. Családnévként gyakori nálunk a Horvát(h), az Orosz, a Rác(z), a Ruszin (Debrecenben él Ruszin Romulusz tábornok), a Rusznyák, van Maczó, Navracsecs, Simicskó, Seszták és Tót(h). Szláv származású ismert magyarok pl. Jurisics Miklós, a Zrínyiek, Petőfi apja a szerb Petrovics, anyja a szlovák Hrúz Mária volt. Kossuth neve is szlovák, az aradi vértanúk közül Damjanich János szerb, Knézich Károly – Bitskey István irodalomkutató akadémikus egyik őse – horvát származású volt. Több írónk, mint Vajda, Babits, Tóth Árpád, a mai Krasznahorkai László neve ugyancsak hasonló eredetű. A Grosics, Bozsik, Tichy és Puskás is szláv jövevényszóból való.

A Debreceni Egyetemnek, illetve előd intézményeinek például voltak és vannak szláv nevű professzorai. Nemcsak a már említett szavakból lett Kovács, Molnár, Orosz, Rác vagy Tóth, hanem Csernoch, Damjanovics, Galuska, Gomba, Novákné, Páles, Sztaricskai, Záborszky, Zajác.

A 2. világháború idején Magyarországra menekült és állami segítséggel befogadott, biztosan több mint százezer lengyel egyike, Stanisław Vincenz (1888–1971) író Budapesten, anyanyelvén kiadott folyóiratban megjelent esszéjében ez olvasható: „Egy kitűnő költőnél. akivel a Duna mentén ismerkedtem meg, megértésre találtam, és tudatosíthattam magamban, mi is a magyarság. Egyebek mellett az volt a véleménye, hogy az országa küldetésével tisztában lévő magyarnak ismernie kell egy szláv nyelvet, hogy megérthesse Magyarország helyzetét, hogy megértse és érezze, milyen nyelvi és etnikai tényezők olvadtak bele a magyarságba”. Az ekkor Nagymaroson élő, nyugati nyelveket jól ismerő, korábban Erdélyben a kisebbségi sorsot megtapasztaló Áprily Lajos véleményét ma is elfogadhatjuk. Ugyancsak az 1940-es évekből érdemes a műfordítóként több szláv nyelvben is otthonos Németh Lászlót idézni: „Régi észrevételem, hogy a szlávok tudják a dolgokat szóval legjobban festeni, azért szívárognak be a szavaik oly észrevétlen a szomszéd népek érzéki parasztnyelvébe”.

Az interneten a Wikipédia az információk nagyszerű forrása, de a szláv nyelvek, irodalmak és kultúrák művelőit nem kényezteti el. Azt közli, mi az egyetemi végzettségük és melyek legfontosabb publikációik. Megadja az ún. „független hivatkozások” számát is, de azt alábecsüli, sőt előfordul, hogy a kutatók által vezetett és fokozatot szerzett doktorok némelyikéről nem tud. Arra sem utal, hogy – nyilván számos más szakterületen is – alig néhányan szereznek fokozatot szláv témával. Ezért kellene a bírálóbizottsági tagoknak a legkülönbözőbb szláv nyelvekről, irodalmakról, kultúrákról is tájékozódniuk, hiszen a

komparatiztika művelése, az összevetések és összehasonlítások nélkül a humán tudományokban szerény eredmények születnének. Nyomárkay is elsősorban szláv szomszédainkról írt, de nem mulasztotta el áttekinteni a többiekét. Sőt, a távolabbi rokon európai nyelvcsaládokról, azoknak a szlávokra gyakorolt hatásáról, de még a különálló finnugor nyelvekről és a törökről sem feledkezett meg.

Könyvében van „A szláv népek és nyelvek, mint az indoeurópai nép- és nyelvcsalád tagjai” c., valamint a szlávok és mások írásáról, a magyar nyelv tükörszavairól szóló fejezet. Ilyen szavak pl. a *nagyhét*, a *hárslevelű*, vagy a német *Zug* mintájára született horvát és cseh *vlak*, az igekötőből lett előjárószóval ellátott lengyel *pociąg* (jelentésük: vonat). „A(...) kölcsönhatások, átvételek, tükörfordítások is arra utalnak, hogy a közép-európai nyelvek között olyan szellemi rokonság áll fenn, amelynek alapja a latin, valamint az a sok tekintetben közös vagy nagyban hasonló világnézet, amely a szókincs gyarapításában, új szavak és kifejezések, (...) szakterminusok megalkotásában (...) mutatkozik meg” – írja. Tegyük mi hozzá a görögöt is. Például közismert, hogy a *demosz* szóból való származék a *demokrácia*, *demokratikus*, de görög eredetű a *geográfus* is. A latin *Via lactea* megfelelői a *Tejút*, az angol *Milky Way*, a német *Milchstraße*, a cseh *mléčná dráha*, az orosz *Mlecsnij Puty*. Sok szó esik a német, újabban az angol nyelv erős hatásáról, pl. *Fußball*, *football*, *labdarúgás* vagy a lengyel *piłka nożna*, vagyis „láblabda”.

A Lengyelországhoz szorosan kötődő Nemere István író „Tiszta vér-e a magyar” c. könyvének ez a végszava: „Így tehát, nyugodjunk bele: a genetikai anyagunk éppen olyan, mint egy bajoré, egy szlováké, egy horváté, egy románé, egy osztráké, és így tovább... És ez a szerencsénk, mert ennek hála, vagyunk és leszünk még sokáig életrevaló *emberek* itt a Kárpát-medencében, és helyt állunk majd bárhol másutt is.”

Természetesen a magyar is hatott az európai, köztük a szláv nyelvekre, és nem csak a *huszár* vagy a *gulyás* szó. „A nyelvek közötti kölcsönhatások az itt élő népek (...) egymás mellett éléséből fakadnak, így erősítik az európai és – vele együtt – a nemzeti identitástudatot” – jegyezte meg Nyomárkay. Hivatkozott a filozófus Hans-Georg Gadamerre, aki szerint „ennek az azonosságtudatnak és szellemi hovatartozásnak az az alapja, hogy csak Európában alakultak ki az emberi tudásnak és tudásvágyának olyan mély kifejezési formái, mint a vallás, a filozófia, a művészet és a tudomány”.

Az angol nyelv használata egyre szélesebb körű, de bizonyára még évtizedek múlva sem fogja mindenki igazán jól beszélni. Hiszen az utóbbi bő két évtizedben a nemzeti nyelvi törekvések is erősödnek. Tekintettel a szomszédos szláv nyelvű államokban élő magyar kisebbségre, a közeli keleti és déli országokkal kialakult, többnyire javuló politikai, kereskedelmi, gazdasági és kulturális kapcsolatokra, a V4-ek és az EU-tagok együttműködésének fontosságára, több gondot lehetne fordítani a szláv nyelvek oktatására, mind a középiskolák-

ban, mind a megfelelő nyelv és irodalom szakos egyetemi képzésben, hiszen csak az oroszot tanítják még viszonylag sok intézményben.

Hogy ne erőltessem a magam véleményét, olvassuk el Nyomárkaynak a „Bevezetés”-ben kifejtett gondolatait: „Szláv szomszédainkról vajmi keveset tudunk (...), és sok esetben ez a kevés is kölcsönös félreértéseken, hiedelmeken alapul: A tévhitek (...) elkerülhetőek, ha szomszédainkról több (...) tapasztalattal rendelkezünk; ha legalább nagy vonásokban ismereteket szerzünk közös vagy sok ponton érintkező történelmünkről, és (...) ha megismerjük vagy netán bizonyos szinten el is sajátítjuk egymás nyelvét. (...) Aki (...) egy idegen nyelvvel kapcsolatba került, tapasztalhatta, hogy ha első lépésként talán megfelel is az angol vagy más világnyelv, sokkal személyesebb hangulatú és főleg eredményesebb lesz az ügyintézés vagy csupán társalgás, ha kölcsönösen egymás anyanyelvén folyik. Már az is nagyon sokat jelent, ha (...) legalább a hétköznapi társalgás szintjén tudjuk, az viszont elengedhetetlenül fontos, hogy általános ismeretekkel rendelkezünk róluk”.

Melyik legyen az az egy, ne adj Isten, kettő? Tetszik vagy nem, az Oroszországgal folytatott együttműködés, még az ezt be sem valló nyugatiak számára is elkerülhetetlen. Ennek a mamutállamnak mintegy 142 millió lakosa van, és még oroszul kommunikál a volt szovjet tagköztársaságok népességének nagy része. Az ukrán nyelvet, bár szomszédos országról van szó, benne számottevő magyar kisebbséggel, kevésbé ajánljuk. Bár a kivándorlás ellenére élnek ott még most is 41 millióan, és még igen sokan, nemcsak a hétköznapiakban, egymással is oroszul beszélnek. Ugyanez a helyzet a 10 milliós belaruszoknál.

Másodsorban: a lengyel nyelv magyarországi oktatása több okból előnyöket élvezhetne. Nemcsak a régmúltbeli, többnyire konfliktusmentes és a magánemberi kapcsolatokra, a 2. világháborúban a lengyeleknek nálunk, sőt ott is nyújtott segítség, valamint a lengyelek által a magyaroknak 1956-ban nyújtott materiális és érzelmi támogatás máig tartó hatására tekintettel. Arra is, hogy kb. 39 millióan lakják, gazdaságilag nálunk már fejlettebb, ezen kívül keleti szomszédságukban sokan nemcsak értik, hanem még beszélnek is a lengyelt. Tanulását nagyban könnyíti, hogy a kivételesen sok a latin, illetve a nemzetközi szava.

Harmadsorban: – és nem csupán az ottani magyar kisebbség sorsára gondolva – ajánlatos a szlovákkal és, hogy délszláv nyelv se hiányozzon, a szerbvel vagy a horváttal vagy, bár nehezebb lenne megtanulni, a szlovénnel ismerkedni. A *3 Tenger Kezdeményezés* elnevezésű együttműködéshez a V4-ek után az utóbbi kettő és Bulgária is csatlakozott. A három velünk szomszédos délszláv ország nyelveit tanítják számos iskolában, akár csak a ruszint, sőt a bolgár és lengyel is előfordul.

Az imént említett nyelvek jelenléte a felsőoktatásban kielégítőnek nevezhető. Rosszabb a helyzet a lengyel, valamint a cseh nyelv és irodalom szakos egyetemi képzéssel, különösen, ha a kölcsönösségre gondolunk. Lengyelország 3

nagyvárosában működik magyar tanszék, a magyarországiakhoz viszonyítva kétszer annyi oktatóval, akiknek így bőven marad idejük a tudományos munkára. Az „universitas” szó jelentését komolyan véve néhány egyetemünkön akkor is létezhetnének a megfelelő tanszékek, ha nincs nagyobb érdeklődés e szakok iránt. Nem biztos, hogy az említett európai közösségekhez tartozó nyelvek, irodalmak és kultúrák terjesztésén kellene takarékoskodni. A budapesti ELTE-n elfogadható a helyzet, a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen viszont a túlélésért küzdenek ezek a szakok. A Debrecenben 1974-ben indult lengyeles képzés, illetve a 84-től működő tanszék 2012-ben megszűnt – éppen akkor, amikor a visegrádi együttműködés kibontakozott. A Szlavisztikai Intézet név megmaradt, de ez csak az orosz Nyelv és Irodalom Tanszéket jelenti. A realitást is figyelembe véve a szláv nyelvek és irodalmak esetében kétszakos képzés lehetne a megoldás. Előre mutató példa: a nyíregyházi tanárképző főiskolán 2013-ig létező Ukrán-Ruszin Tanszék 2018-ban újraindult, immár az ottani egyetemen.

A ruszint regionális nyelvnek tarthatjuk, mivel Délkelet-Lengyelországban és Szlovákiában, sőt a szerbiai autonóm területen, a Vajdaságban is sokan beszélnek. Egységesedését segíti, hogy a nem magyar kárpátaljai írók ezt a nyelvet használják. Csak a szorb kisebbségi nyelvi státusza nem változik, az összes többi szláv nyelv már nemzeti, sőt államnyelv.

Arday Lajos történész, politológus, aki Debrecenben szerzett diplomát, „Nemzetállamok és kisebbségek” c. könyvében (2016) az etnikumot és a népet azonos fogalomnak tekinti. A szláv népek közül nemcsak a szorbok, hanem a ruszinok sem juthattak el hosszabb ideig létező állam létrehozásáig. A nemzetet minőségileg magasabb rendű, az államiságtól elválaszthatatlan közösségnek tartja, de nézete szerint a történelmi nemzetek és a parasztiak különböznek egymástól. Az előbbieket közül valók a régi, saját állammal és teljes társadalmi tagozódással egykor vagy jelenleg is rendelkezők: a csehek, lengyelek, oroszok és horvátok. A bolgároknak és szerbeknek volt dicső múltjuk, saját államiságuk is, de a muzulmán uralom miatt, azt és nemességüket elveszítve, paraszti társadalmakként küzdöttek önállóságukért. A többi mostani délszláv nemzet sem az előbbiekből, sem az utóbbiakból nem sorolja a nemzetet. A szlovénok 1991-ig, a szlovákok 1993-ig nem alapíthattak államot.

A 20. sz. kezdete óta minden szláv emberközösség helyzete, sorsa olyan sokat változott, hogy részletezése külön előadást igényelne. Egyetlen példa: lengyel állam az 1. világháború végéig nem létezett, mert területén a szomszéd hatalmak osztoztak. 1918–39 között az újjászületett Lengyel Köztársasághoz tartozott a jelenlegi Litvánia, Belorusz és Ukrajna jelentős része. Jókora délnyugati és nyugati terület, valamint Danzig (a mai Gdańsk) szabad város és Kelet-Poroszország a németeké volt. A 2. világháború alatt az egész addigi Lengyelország a Német Birodalom részét képezte. 1944–45-ben ismét létrejött saját állama, de határait nyugatra tolták, kárpótlásul a Szovjetunió által elvesztett vidékekért.

A továbbiakban többet ad, ha megnézünk néhány, különböző évekbeli állapotot mutató térképet. Ezekről csak a 2006-ban, ill. 2008-ban függetlenné vált Koszovó hiányzik.

A NATO-hoz való csatlakozásra Ukrajnának, Észak-Macedóniának és Bosznia-Hercegovinának kell hosszabb ideig várnia. Belarusz és Oroszország erre nem is tart igényt. Az EU-nak 6 szláv nyelvű tagállama van. Észak-Macedónia, Szerbia és Montenegró ugyanerre tart igényt, Bosznia-Hercegovina és Koszovó ún. potenciális jelöltek. Ukrajnát egyhamar aligha veszik fel, a belarusz és orosz vezetésnek pedig nem áll szándékában pályázni. A 3 Tenger Kezdeményezéshez még a tengerpart nélküli Cseh Köztársaság és Szlovákia is csatlakozott.

Johann Gottfried Herder német költő, esztéta és történetfilozófusnak a 18. sz. végén megfogalmazott véleménye korunkban is elgondolkodtat. A szláv népeknek, szorgalmuk és békeszeretetük alapján, fényes jövőt jósolt, a magyaroknak viszont közeli véget a szláv és germán tengerben. Mindkét gondolat – más-más előjellel – hatással volt az említettek további sorsára. Nemzetünket illetően szerencsére tévedett. Egyes szláv népek békeszeretete is erősen vitatható. A szorgalmat többjük esetében elfogadhatjuk. A 12 irodalmi Nobel-díj az erre az elismerésre javasolt alkotók a nyugati szlávok és az oroszok tehetségét bizonyítja. Délszláv díjazott csak 1 van.

A címben megjelölt témától azért érdemes futólag eltérni, mert meglepő következtetést tudunk levonni. A Nobel-díjas írók és a díjra jelöltek száma ugyanis csaknem megegyezik a különböző tudományágakban Nobel-díjat szerző tudósokéval. Sorukat, lengyel állam nem lévén, a nyugaton dolgozó Maria Skłodowska-Curie mint fizikus, majd ő mint kémikus nyitja, s aztán Pavlov orosz fiziológus és Mecsnyikov biológus folytatja. A Szovjetunióban nyilván nem minden kitüntetett volt orosz, néhányan külföldön is kutattak, de többségük hazájában. Ez esetben fizikusokról van szó. A már önálló Orosz Föderáció fizikusai közül két alkalommal négyen kapták meg a Nobel-díjat. 1904 óta tíz alkalommal tizenhat orosz vagy részben orosz természettudós érdemelte ki ezt az elismerést. Egy orosz közgazdász-matematikus is megkapta. Ebben a díjban részesült még egy-egy cseh és horvát kémikus. Összesen 16 Nobel-díjnál tartunk.

Külön tanulmányt igényelne a díjazott írók és költők munkásságának ismertetése, akiknek legalább egy, de inkább több kötete olvasható magyarul, ezért őket itt csak felsoroljuk. Öt orosz: 1933 – Ivan Bunyin (1870–1953), emigrációban, 1958 – Borisz Paszternak (1890–1960), aki hogy ne száműzzék, lemondott a díjról, 1965 – Mihail Solohov (1905–84), 1970 – Alekszandr Szolzsenyicin (1918–2008), aki nemcsak börtönben ült, hanem szovjet állampolgárságától is megfosztották és 1987 – Joszif Brodskij (1940–96), már az USA-ban. Négy lengyel: 1905 – Henryk Sienkiewicz (1846–1916), 1924 – Władysław Stanisław

Reymont (1867–1925), 1980 – Czesław Miłosz (1911–2004), már emigránsként és 1997 – Wisława Szymborska (1923–2012). Egy-egy szerb-bosnyák, cseh és oroszul író belarusz: 1961 – Ivo Andrić (1892–1975), 1984 – Jaroslav Seifert (1901–86) és 2015 – Szvjatlana Alakszijejics (1948–).

Az irodalmi és az exakt tudományos díjazottak esetében csak annyi a különbség, hogy egy szerb helyére egy másik délszláv, a horvát került. A szorgalmat tekintve az oroszok és a nyugati szlávok fölénye, és a déliek szerényebb sikerei nyilvánvalóak. Ha a béke-díjasokat figyelembe vesszük, még akkor is: ezt az orosz Gorbacsov és a lengyel Wałęsa kapta. Lehet, hogy felületes megálapítás, de legalábbis a régmúlttal együtt, nevek említése nélkül: sokkal több nemzetközi hírű orosz és lengyel művész került ki a keleti és nyugati szláv régióból, mint a déli szlávok közül. Messzemenő következtetést nem szeretnénk levonni, mert gondolni kell az oroszok és lengyelek magas népességszámára, és arra is, kik döntenek a Nobel- és a legrangosabb művészeti díjakról. Tény, hogy ahol több évszázadon át jelen vagy közel volt, a mai Szerbiától és Horvátországtól délre, a muzulmán világ, ott gyenge lett a kivételes szellemi teljesítmény. A sok muszlim lakta Boszniához kötődő Ivo Andrić szerb író szülei római katolikusok voltak, az egyik Cannes-i filmfesztiválon Arany Pálma-díjjal kitüntetett, eredetileg muzulmán Emir Kusturica pedig régen áttért a keresztény hitre, és már a keresztneve sem a régi, hanem a szerb Nemanja. Úgy véljük, ez több mint érdekesség.¹

¹ A szerkesztő – a szerző nyomtatékos kérésre – helyt adott a(z) elsősorban irodalmi Nobel-díjak számából, illetve magyarázatául megfogalmazott egyéni következtetéseknek, de jelzi, hogy megítélése szerint ezek objektív értékmérőként és tudományos megalapozottságú indokként nem, csak a szerző megközelítése és értelmezése kifejezéseként értékelhetők.